

בס"ד

כי תצא

מדוע נסמכה פרשה הקודמת?

3 (דברים כ, א) כי תצא למלחמה על איבד

2 כי תצא למלחמה על איבד ונתנו ה' אלקיך בידך ושביט שבינו.

4 על מי מדבר?

כא, טו) כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכור לשניאה.

5 באיזה יום?

כא, טז) והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר.

כא, יח) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו ולא ישמע אליהם.

6 (דברים כא, כ) בננו זה סורר ומרה

- מדוע נסמכה פרשת 'כי תצא' לפרשה הקודמת?
- מדוע כתוב 'כי תצא למלחמה' ולא 'כי תלחם'?
- מה פרוש 'על איבד' ובמה שונה פסוק זה מהפסוק בפרשת שפטים?
- על מי מרמז הפסוק? ומה אפשר ללמוד מהפסוק?
- על איזה יום מדבר? ומה החשיבות בזה לחלקו של הבכור?
- מה הפרוש ב'סורר ומורה'? ולדעות שמעולם לא היה, מדוע נכתב דינו בתורה?

כי תצא

1. מדוע נסמכה פרשת 'כי תצא' לפרשה הקודמת?

כתב בעל הטורים: "למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין שתי מלחמות? הקדים לה מלחמה, שאם יאמר השונא: אהרג כי עת מלחמה, ויאמרו - האויבים הרגוהו במלחמה. וכתיב מלחמה אחריה לומר, תבער דם הנקי להרג הרוצח, ואחר כך תלך במלחמה ותנצח. ולא היו מניחים לילך שונאים במלחמה יחד, שמא יהרגו זה לזה במלחמה". מוסיף בעל הטורים עוד כמה סבות שנסמכו הפרשיות: "כי תעשה הישר, וסמיה לה 'כי תצא למלחמה' - שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים (סוטה מד.). 'ה', וסמיה לה 'כי תצא למלחמה' - לומר שהשם יוצא עמה, בענין שנאמר 'יוצא ה' ונלחם בגוים' (זכריה יד, ג)".

החזקוני מפרש שמדבר בפרשתנו במלחמה מחוץ לארץ, ולכן: "נסמכה כאן, לומר שאין דין פרשה זו של חוצה לארץ כדין פרשיות דלעיל שנוהגת בארץ".

המעם לועז מביא כמה סבות לסמיכת הפרשיות: "לפי שאמר הכתוב למעלה בסוף פרשת שופטים ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה' ... לרמוז לנו שאם נעשה הדין והמשפט ננצח במלחמה ... וכן אמר דוד המלך עליו השלום: 'עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי'. מפני שעשיתי משפט וצדק אני מתפלל לפניך שבאותה הזכות אל תניח לאויבי לעשק אותי ... ועוד טעם למה נסמכה פרשה זו לפרשה הקודמת: ללמדנו, שרק בשנעשה הישר והטוב בעיני ה' נוכל לצאת למלחמה. שהמתירא מעברות שבירו חוזר מעורכי המלחמה. ועוד נסמך שמו של הקב"ה ל'כי תצא' שמסים 'כי תעשה הישר בעיני ה''. ללמדנו שהקב"ה הוא היוצא בצבאותיו להנחיל לנו נצחון. ועוד רמז יש לסמיכות הפרשיות: הדין הוא שאין המלך יוצא למלחמה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, וכן היו נמלכים באורים ותמים, וזהו מרמז בפרשה הקודמת שנאמר: ויצאו זקניה ושפטיה וגו', ונגשו הכהנים בני לוי".

2. מדוע פתוב 'כי תצא למלחמה' ולא 'כי תלחם'?

פרש רש"י: "במלחמת הרשות הפתוב מדבר, שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו' שהרי כבר נאמר (דברים כ, טז) 'לא תחיה כל נשמה'.

כתב האור החיים הקדוש: "ואמר 'כי תצא', תהיה יציאתך למלחמה להנצחם מאויביך שהם אויבי ה', על דרך אומרו (תהלים קלט, כא-כב) 'הלוא משנאיה ה' אשנא וגו' לאויבים היו לי. לטעם זה תהיה יציאתך, ואם תעשה כן ונתנו ה' אלקיך בידך ושבית שביו'. ומזה אתה למד שזולת כן - אם תהיה יציאתך לטעם אחר והטעם מוכן ממה שאמר בענין, אינו מבטח שיתנהו ה' בידו".

כתב הפלי יקר: "מהו 'כי תצא' הנה לו לומר 'כי תלך', או 'כי תלחם'. ומהו 'למלחמה'? ללחם מבעי ליה, כי 'למלחמה' משמע שאין אתה לוחם, כי אם למען ראות המלחמה באת ... והנה מקום אתי לפרש זה בשני פנים: האחד הוא כדרך שפרש הרמב"ן פרשה זו על פסוק 'כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע' (דברים כג, י), הינו דבור רע, והוא לשון הרע, כדי שלא יהא ביניהם מחלקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים. וזה דבר ברור, שכשאין שלום בין הלוחמים הרי הם מנצחים, כמו שקרה לפריצי ישראל בבית השני. לכן אמר 'כי תצא' בלשון יציאה, מעט המלחמה הפנימית תוך העיר. לומר,

שְׂדוּקָא בְּצִאתָהּ הָעִיר תִּפְרֹשׁ כַּפֵּיךָ לְמַלְחָמָה, אֲבָל בְּתוֹךְ הָעִיר יִהְיֶה שְׁלוֹם בֵּינֵיכֶם ... הַדֶּרֶךְ הַשְּׂנִי, שָׂבָא לְבַטֵּל דַּעַת יִצְרָךְ הָרַע”.

הַפְּתַב סוֹפֵר מִפְּרֹשׁ כִּי כָּאן מְדַבֵּר הַפְּתוּב בְּמַלְחָמַת הַיִּצְר. בָּא הַפְּתוּב לְלַמֵּד שְׁלֵמַלְחָמָה זֶה אֲנַחְנוּ צְרִיכִים אֶת עֲזֵרַת הַקֶּבֶה - וּכְדַבְרֵי הַגְּמָרָא בְּמַסְכַּת סָפָה (נב): “יִצְרוּ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם וְאֵלְמָלָא הַקֶּבֶה עוֹזְרוֹ אֵינּוּ יָכֹל לוֹ”. הָאָדָם לֹא יָכֹל לְהִתְמוּדָד מוֹל יִצְרוֹ לְבַד וְהוּא זְקוּק לְעֲזֵרַת הַקֶּבֶה כְּדִי לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ. אִךְ מִכָּל מְקוֹם, עַל הָאָדָם לְצִאת לְמַלְחָמָה - לַעֲשׂוֹת כָּל מַה שְׂאֵפְשֵׁר - וְאִזּוּ הַקֶּבֶה יַעֲזֹר לוֹ.

בְּעַל הַטּוֹרִים מְבִיא פְּרוּשׁ פְּשׁוּט בְּעֵנִין נְהוּל מַלְחָמָה: “עַל דֶּרֶךְ הַפְּשֻׁט, אָמַר ‘כִּי תִצֵּא, כְּלוֹמַר צֵא אֲלֵיהֶם, וְאֵל תְּנִיחֵם לְבוֹא עָלֶיךָ פֶּן יִשְׁחִיתוּ הָאָרֶץ”.

כְּתַב הַמַּעַם לוֹעֵז: “וְלִכְאוּרָה יֵשׁ לָכֶם לְשֶׁאל, לְמַה הָיָה הַפְּתוּב צְרִיךְ לְהַזְכִּיר לְשׁוֹן יִצְיָאָה? וְהָרִי דִי הָיָה אֵלּוּ הָיָה נֶאֱמַר כִּי תִלָּחֵם עִם אוֹיְבֶיךָ ... אֲבָל עֲלֵיכֶם לְדַעַת שֶׁהַתּוֹרָה בְּקִשָּׁה לְנִטְעַ בְּנוֹ הַאֲמוּנָה כִּי הַמַּלְחָמוֹת לֹא בִיּוֹדֵי אָדָם נַעֲשׂוֹת, כִּי ה' אִישׁ מַלְחָמָה ... הַקֶּבֶה בְּעַל הַנִּצְחוֹן, וְאִין אָדָם צְרִיךְ אֵלָּא לַעֲשׂוֹת הַשְּׁתַדְּלוּת כָּל שֶׁהִיא וְהַשֵּׁם יִתְבַּרֵּךְ יִגְמַר בְּעַדוֹ”.

3. מַה פְּרוּשׁ ‘עַל אוֹיְבֶיךָ’ וּבְמַה שׁוֹנָה פְּסוּק זֶה מִהַפְּסוּק בְּפִרְשַׁת שְׁפֵטִים?

בְּמַכִּילֵתָא (מִשְׁפָּטִים) כְּתוּב: “זֶהוּ גוֹי עוֹבֵד אֱלִילִים - דְּבָרֵי רַבִּי יֵאֱשִׁיָּהּ. וְכֵן מְצִינוּ שְׁעוֹבְדֵי אֱלִילִים קְרוּיִים אוֹיְבִים לְיִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹם, שְׁנֵאמַר: ‘כִּי תִצֵּא מִחֲנֶה עַל אוֹיְבֶיךָ’ (דְּבָרִים כג, י)”.
הַכְּלִי יִקְרָ כּוֹתֵב: “‘אוֹיְבֶיךָ’ בְּיוֹד, לְשׁוֹן רַבִּים, וְאַחַר כֵּן אָמַר ‘נִתְּנָו’, הָיָה לוֹ לֹמַר ‘וּנְתַנָּם’. ‘עַל אוֹיְבֶיךָ’ - כְּנִגְדַּ אוֹיְבֶיךָ הָיָה לוֹ לֹמַר. וּבִיְלֻקוּט מְסִיק בְּשֵׁם הַסְּפָרִי, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: ‘עַל אוֹיְבֶיךָ, כְּנִגְדַּ אוֹיְבֶיךָ. וּנְתַנּוּ ה' אֵלְקִיךָ בְּיָדְךָ’ - אִם עֲשִׂיתָ כָּל הָאֲמוּרָה בְּעֵינֶיךָ, סוֹף שֶׁה' אֵלְקִיךָ נוֹתֵנוּ בְּיָדְךָ”.

מִמְשִׁיךְ הַכְּלִי יִקְרָ בְּהַסְבִּירוֹ מִי זֶה אוֹיְבֶיךָ בְּפְרוּשׁ הַמֶּלֶךְ וּנְתַנּוּ: “אֵלָּא וְדַאי שְׁמַדְבֵּר בְּאוֹיֵב אַחַד פְּרָטִי שֶׁהָיָה בְּכָלל ‘אוֹיְבֶיךָ’ הַרְבִּים שֶׁהַזְכִּיר כְּבָר, וּמִי הוּא זֶה וְאֵיזָה הוּא, אִין זֶה כִּי אִם צַר וְאוֹיֵב פְּנִימִי, הוּא שְׁטֵן הוּא יִצְר הָרַע הַמְּקַטְרֵג בְּיוֹתֵר בְּשַׁעַת הַסְּפָנָה בְּמַלְחָמָה ... אֲמָנָם מְדַקְאָמַר וּנְתַנּוּ לְשׁוֹן יְחִיד, בְּעַל כְּרַחֵךְ אֲתָה צְרִיךְ לְפָרְשׁוֹ עַל הַיִּצְר הָרַע. וְאִם כֵּן, כְּשֵׁאמַר ‘כִּי תִצֵּא לְמַלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ’ לְשׁוֹן רַבִּים, וְדַאי כָּלל בְּזֶה שְׁנֵי מִינֵי אוֹיְבִים: הֵן אוֹיֵב חִיצוֹנִי, הֵן אוֹיֵב פְּנִימִי הַמְּקַטְרֵג בְּשַׁעַת סְפָנָה. וְיֵשׁ רְאִיָּה לָזֶה, כִּי בְּפִרְשַׁת שׁוֹפְטִים

כתיב: 'כי תצא למלחמה על איביך' (דברים ב, א), בלא יו"ד אצל הבי"ת, וזה מדבר בסתם אויב לבד, וכאן נאמר 'איביך' ביו"ד, המורה על אויבים רבים, ודאי כלל חיצוני והפנימי יחד. ואמר 'ונתנו', אחד מהם יתן תחלה, וזה ודאי היצר הרע, שאם אין יצרו נתון בידו תחלה, אינו יכל לנצח אויב חיצוני זה כל זמן שהוא מלכלך בחטא. על כן הצרך לפרש 'על איביך' - כנגד איביך, כי המלחמה שעם היצר הרע אינה באה מלמעלה, כי אם האדם צריך להיות המתחיל וה' יגמר על ידו. זהו שאמר: 'סוף שיה' אלקיך נותנו בידך', סוף - הינו אחר כל המעשים שתעשה מענייני נצוח ותחבולות נגד יצרך, וה' ישלח עזרו לסוף".

4. על מי מרמז הפסוק? ומה אפשר ללמוד מהפסוק?

כתוב במדרש: "אמר רבי ברכיה: 'איש' זה יעקב, שנאמר: 'ויעקב איש תם' (בראשית כה, כז). 'שתי נשים' רחל ולאה, 'האחת אהובה' זו רחל, דכתיב: 'ויאהב גם את רחל' (בראשית כט, ל), 'והאחת שנואה' זו לאה, דכתיב: 'וירא ה' כי שנואה לאה' (בראשית כט, לא). וילדו לו בנים האהובה והשנואה שתיהן ילדו לו. מה שהעמידה לאה, העמידה רחל. לאה העמידה מלכים, ורחל העמידה מלכים. לאה העמידה נביאים, ורחל העמידה נביאים. לאה העמידה שפטים, ורחל העמידה שפטים. ויהיה הבן הבכור לשניאה' זה ראובן, שנאמר: 'יתהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן' (בראשית כט, לב)".

בעל הטורים מפרש: "מרבה נשים, מרבה כשפים" (אבות ב, ז) - לומר לה, כיון שיש לו שתי נשים - האחת עושה בכשפיה כדי שישנא השנייה, וכן מפרש: "שכיון שיש לו שתיים, ודאי אחת אהובה, כי מרבה נשים - מרבה כשפים, וכל אחת תשתדל לעשות בכשפיה שיאהב אותה".

מספר מפרשים כתבו שסמיכת הפרשה הזאת של שתי הנשים שאחת מהן שנואה לפרשת יפת תאר שלפניה ופרשת בן סורר ומורה אחריה באה ללמדנו שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה. איש שלקח אשת יפת תאר, סופו לשנא אותה, וסופם שיולד להם בן סורר ומורה.

5. על איזה יום מדובר? ומה החשיבות בזה לחלקו של הבכור?

כתב בעל הטורים: "ביום הנחילו את בניו. סופי תבות מותו. רמז למאי דאמר רבי יהודה שלשה שנכנסו לבקר את החולה, ביום - רצו כותבין [בתורת עדות היאך מנחיל נכסיו, ואחר כך מעידים בפני בית דין]; רצו עושין דין [נדנים בעצמם מפני שהם שלשה], בלילה - כותבין ואין עושין דין [שאסור לעשות דין בלילה] (בבא בתרא קיג). וזה מה שמצוה בשעת מותו, אם הוא ביום יש לו תורת דין".

מוסיף האור החיים הקדוש: "ולא אמר ביום הנחילו את אשר לו את בניו, להסמיק תבת הנחילו למאמר את בניו, לרמוז סברת חכמים שאמרו שיכל האב להנחיל לבן אחד מבניו יותר ממה שנוגע לו כפי החלקה". לכן, חלקו של הבכור הוא פי שנים מכל אח אחר, ביום הנחילו את בניו, דהינו ביום מותו של האב. אבל מתר לאב לחלק את נכסיו אחרת כשהוא בחיים (לדגמא יצחק וישמעאל, יעקב ועשו, ראובן ויוסף).

ומעשה היה בימי אלכסנדר מוקדון, שבאו בני ישמעאל לטען שהבכורה שלהם היא, ובאו עמיהם שתי משפחות רעות והם הפנענים והמצרים. ואמרו בישראל: מי ילך וידון עמיהם וישיב להם על טענותיהם, כדי שלא יצדיק אותם אלכסנדר מוקדון? והיה אחד ששמו היה גביעה בן קוסם ואמר: אני הולך ודן עמיהם והוא היה חכם גדול ומחמת זקנה נתעקם גבו. אמרו לו: הזהר שלא תחליט להם את הארץ. הינו שלא תפשל בדבוריך ואז יצאו זכאים ואלכסנדר מוקדון יתן להם זכות על הארץ. אמר להם: אין לכם ממה לחשש, שכן אם אנצח אותם בטענותי, הרי מוטב. ואם לאו אתם אומרים: מי הוא זה (גביעה) שיטען טענותינו. הלה ודן עמיהם. אמר להם אלכסנדר: מי תובע מיד מי? אמרו הישמעאלים: אנו תובעים מידם, ומתורתם אנו באים עליהם, שכן כתוב בתורה פי את הבכור בן השנואה זכיר, ואם בן בדין הוא שישמעאל יטל הבכורה ולא יצחק, אף על פי שאמו היתה שנואה במעשיה ואברהם גרש אותה. אמר לו גביעה בן קוסם: אדני המלך, האם אין אדם רשאי לעשות כל מה שהוא רוצה לבניו? אמר לו: הן. אמר לו: הרי כתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (בראשית כה, ה). אמרו לו: והיכן שטר השלוח שחלק בין בניו? הינו, היכן ההוכחה שחלק גם לבני קטורה? והדין הוא שאם אדם נותן מתנה ולא שיר לעצמו כלום - אין זו מתנה. אמר להם גביעה: נאמר ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת, וכיון ששמעו בן נסתלקו משם בבשת פנים (מעם לוועז).

6. מה הפרוש ב'סורר ומורה'? ולדעות שמעולם לא היה, מדוע נכתב דינו בתורה?

כתב רש"י: "סורר, סר מן הדרך. ומורה, מסרב בדברי אביו, לשון ממרים". המלה 'מורה' כתובה כאן עם האות ו', ובהמשך, כתוב 'בגנו זה סורר ומרה' בלי ו'. רבי שלמה הכהן מוילנא באר, שהאות ו' החסרה בא הכתוב לרמוז על ששה אפנים שבהם אין הבן נעשה סורר ומורה, כמו שכתוב בגמרא (סנהדרין ד): אם היו אביו ואמו: א) גדמין, ב) חגרין, ג) אלמים, ד) חרשין, ה) סומין, או ו) מעיר שאין בה זקנים. ומדוע אם כן, בפסוק הראשון המלה 'מורה' כתובה עם האות ו'?

על כך יש לתרץ כדלהלן: הדין הזה, שבו עם אחד מששת האפנים האלו אינו סורר ומורה מתחילתו אך ורק לחיוב סקילה - בו מדבר הפסוק השני, אך הפסוק הראשון מדבר בחיוב מלקות - כמו שכתוב ו'יסרו אותו', ולפיכך הוא חייב במלקות בכל המקרים.

כתב הפלי יקר: "אמרו רז"ל: בן סורר ומורה לא היה ולא יהיה, ולמה נכתב בתורה? אלא דרש וקבל שכר (סנהדרין עא). ומכל מקום חל עלינו חובת באור דבר זה, למה כתבה תורה דבר שאינו בנמצא כלל... ואולי טעמו של דבר, לפי שבו סורר ומורה לא היה ולא יהיה, ולא נכתבה הפרשה כי אם כדי שישמעו הבנים ו'יראו', ולא יעשו כדבר הזה. ומה שאמר ו'כל ישראל ישמעו', הינו שישמעו פרשה זו ומשפט הכתוב בה, ויראו הבנים מלמרות עיני כבודם של אב ואם... בן סורר ומורה לא היה דברים מעולם, ולא נכתבה פרשה זו כי אם להפיל אימתה ופחד על הבנים".